

Universitatea “1 Decembrie 1918”

Alba Iulia

Rezumatul tezei de doctorat

Artă și societate. Ctitori, ctitorii și obiecte de cult din
Vâlcea secolului al XVIII-lea

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Cornel Alexandru Tatai

Doctorand:

Scrociob (Mirea) Diana

Alba Iulia

-2014-

Cuprins

Introducere

I. Societatea în secolul al XVIII-lea

I.1. Europa în secolul luminilor

I.2. Țările Române la granița dintre evul mediu și modernitate

II. Artă în secolul al XVIII-lea

II.1. Aspecte ale artei din Europa și din Țările Române în secolul al XVIII-lea

II.1.1. Schimbări petrecute în arta Europei și a Țărilor Române

II.1.2. Arhitectura

II.1.3. Zugravii și zugrăvelile

II.2. Ctitori și ctitorii

II.2.1. Biserici construite de clerici de rang înalt

II.2.2. Biserici construite de clerici

II.2.3. Biserici construite de clerici și mireni

II.2.4. Biserici construite de mireni înstăriți

II.2.5. Biserici construite de localnici

III. Vestigii materiale în Vâlcea secolului al XVIII-lea

III.1. Aspecte generale

III.1.1. Semnificațiile icoanelor

III.1.2. Reprezentarea icoanelor

a). Tehnica icoanei

b). Canoanele picturii bisericești

III.2. Icoane aflate în cadrul Muzeului județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea

III.2.1. Artă icoanelor pe teritoriul Țării Românești în timp

III.2.2. Icoane din colecția de artă veche românească a Muzeului județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea și zugravii care le-au pictat

III.3. Analiza detaliată a icoanelor

Concluzii

Anexa I – Harta județului Vâlcea

Anexa II - Biserici construite în secolul al XVIII-lea

Anexa III – Icoane de la Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea în date

Anexa IV – Fotografii biserici

Anexa V – Fotografii icoane

Județul Vâlcea este o zonă specială, dacă vorbim despre ctitoriile și icoanele pictate în această perioadă, ea influențând atât Transilvania, cât și alte județe din Țara Românească prin meșterii formați în atelierele de aici. Multe din aceste ctitorii nu sunt încă suficient cunoscute, multe au suferit schimbări, dar găsim încă ctitorii și icoane care merită să fie publicate pentru ca cercetătorii în istoria artei din țară să își formeze o imagine cât mai amplă asupra acestei teme. Implicat această cercetare a început cu studierea atentă a bibliografiei pentru a constata ce se cunoaște deja despre acest subiect. Următorul pas a fost cercetarea cât mai minuțioasă și obiectivă pe teren a unui număr cât mai mare din bisericile construite în această perioadă (ce s-a păstrat din ele pentru că, inevitabil, de-a lungul timpului ele au suferit transformări și reparații) și a icoanelor păstrate în muzee sau colecții, oprindu-se asupra pieselor din colecția Muzeului județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea.

Lucrarea și-a propus să acopere trei direcții principale:

- 1. Evoluția politică și socială în Europa și în Țările Române.
- 2. Evoluția artei în Europa, Țările Române și în mod deosebit pe teritoriul Județului Vâlcea. Ctitorii și ctitoriile în Vâlcea secolului al XVIII-lea.
- 3. Analiza icoanelor din colecția Muzeului județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea.

I. Societatea în secolul al XVIII-lea

Primul capitol a tratat evoluția politică și socială. S-a încercat surprinderea schimbărilor care au avut loc în acea perioadă, în mod deosebit după moartea lui Constantin Brâncoveanu, odată cu venirea domniilor fanariote și modul în care s-au reflectat ele la nivelul societății și în artă. Datorită unei rapide evoluții economice odată cu revoluția industrială și a ideilor promovate de iluminism am avut de a face cu mari schimbări vizând structura, atitudinea și cultura materială în Europa, în special în cea apuseană. S-au înregistrat progrese tehnice, în domeniul confecționării textilelor, în domeniul metalurgiei, mașina cu abur a evoluat, domeniul maritim s-a dezvoltat iar tehnicile agricole s-au optimizat. Mai mulți oameni au venit la oraș să lucreze în industrie. Nivelul de trai și speranța de viață a crescut. S-a acordat mai multă atenție învățământului, înființându-se academii, și științei, ocazie cu care s-au făcut mai multe

descoperiri științifice în domeniul matematicii sau chimiei și s-au pus bazele studiului modern. Pe plan filozofic s-a schimbat mentalitatea și s-au destrămat orânduirile feudale în favoarea unor practici moderne. Omul era liber, om de lumină, ființă rațională ce schimbă lumea și societatea în bine și stăpân al propriului destin. S-au elaborat și au fost editate mai multe cărți filozofice despre fericire și lumină, despre viața politică, legi și societate. Tot acum s-au pus bazele libertății religioase și politice, religia fiind separată de stat și economie. Acestea au dus la revoluția franceză și la formarea statelor naționale. În plan politic deși statele europene erau în marea lor majoritate monarhii, multe promovau modernizarea economică păstând în același timp vechile structuri sociale care îi avantajau. Anglia a menținut o monarhie constituțională și a devenit cea mai importantă putere pe mare exinzându-și imperiul. În Franța a fost vremea revoluției franceze, cu toate evenimentele și implicațiile știute, și a lui Napoleon Bonaparte. În Europa centrală și de est Prusia, Austria și Rusia erau în plină expansiune cucerind teritorii în defavoarea Poloniei și a imperiului Otoman.

În Țările Române a fost un iluminism național și democratic, mai apropiat de popor. Țările române nu au fost nici ele ocolite de schimbări, cu toate că acestea au fost de o mai mică amploare decât cele din vestul Europei. După moartea lui Constantin Brâncoveanu, în Țara Românească, și Dimitrie Cantemir, în Moldova (domni români și cunoscuți promotori ai culturii indiferent de domeniul ales), Imperiul Otoman, a cărui putere slăbise, a impus la conducere domni fanarioți. Țara Românească și Moldova nu au mai avut o politică proprie, autoritățile impuse fiind funcționari ai imperiului, care pe plan personal doreau doar să-și recupereze banii dați pentru înscăunare. În același timp ei au trebuit să se adapteze realităților și s-au pus bazele mentalităților care au făcut posibilă trecerea destul de directă a Țărilor Române de la evul mediu la modernitate. Societatea se afla la granița modernizării, iar ideile de libertate și demnitate cetățenească au ajuns și în Țările Române. Per ansamblu, prezența domnilor fanarioți la conducerea Țării Românești și Moldovei nu a însemnat un fenomen în exclusivitate negativ dar, a întârziat mult din evoluția celor două țări.

În al doilea rând această evoluție s-a axat asupra județului Vâlcea ca parte integrantă din aceste prefaceri dar și asupra rolului său special în arta vremii. Imperiul Otoman, se afla în plin declin și încerca să își mențină suzeranitatea asupra teritoriilor Țării Românești și Moldovei. Imperiul Habsburgic în această perioadă se afla la apogeu și stăpâna deja Transilvania. Rusia se afla în plină dezvoltare și poza în protectoarea ortodoxiei dorind să își mărească aria de influență.

Totuși Țara Românească și Moldova au dat dovadă de iscusință militară și diplomatică păstrându-și autonomia internă. Deși multe produse mergeau în imperiul Otoman ca tribut sau la prețuri simbolice s-a produs mai mult și comerțul s-a dezvoltat. Într-o lume în plin progres Râmnicu Vâlcea era un centru comercial viu cu legături atât în Transilvania cât și în Moldova. S-a dezvoltat serviciul de sănătate din oraș, a fost semnalată existența mai multor școli, iar cartea a circulat mai mult.

Între cele trei puteri menționate mai sus pe teritoriul județului Vâlcea au avut loc mai multe conflicte în secolul al XVIII-lea. Primul exemplu este conflictul turco-austriac dintre anii 1716-1718 care a oferit speranța emancipării de sub suzeranitatea otomană cu ajutorul habsburgilor. Unul din locurile unde au avut loc conflicte a fost Râmnicu Vâlcea. Între anii 1718-1739 Oltenia s-a aflat sub dominație austro-ungară timp în care a fost organizat un serviciu poștal în oraș, s-a lucrat la construcția șoselei Caroline, Râmnicul a fost fortificat, producția a crescut și negoțul a înflorit. Pentru prima dată s-a scris în limba română în tipografia râmniceană cartea “Întâia învățătură pentru tineri”. În urma conflictului ruso-austriaco-turc din anii 1736-1739, episcopia Râmnicului a fost arsă de otomani. Oltenia a fost restituită Țării Românești. Războaie au mai fost între 1768-1774 între otomani și ruși, și între 1787-1792, conflictul ruso-austriaco-turc în care mănăstirea Cozia a suferit mari pagube, iar orașul Râmnicu Vâlcea și biserica Cuvioasa Paraschiva au fost arse și prădate. Multe biserici au fost construite în această perioadă (bis. Teiuș, bis. Copăcelu, bis. Bucșani, bis. Cacova etc) pe teritoriul județului sau în oraș (paraclisul de la Episcopia Râmnicu Vâlcea, bis. Toți Sfinții), iar la cele construite anterior s-au făcut reparații, de multe ori datorită faptului că acestea suferiseră numeroase distrugerii în urma războaielor după cum am subliniat anterior. Aici avem adevărate școli de pictură la Vâlcea, Costești, Pietrari, Tomșani sau Teiuș, mulți meșteri formați în atelierile de aici răspândind arta lor atât în Țara Românească cât și în Transilvania, Râmnicu Vâlcea și valea Oltului fiind o adevărată punte de trecere între cele două țări române.

II. Arta în secolul al XVIII-lea

Arta cultă poate oferi informații variate referitoare la societatea secolului al XVIII-lea din Țările Române. Documentele analizate pot descrie o lume din care monumentele, inscripțiile sau câteva cărți sunt printre singurele mărturii păstrate. Pe baza acestor realizări artistice se pot afla date despre evoluția locuitorilor aparținând diferitor clase sociale, transformările produse în

structura orașelor, târgurilor și satelor sau evidențierea elementelor din straturile active ale populației.

Cel de-al doilea capitol a fost dedicat formelor de exprimare a frumosului și ctitorilor. Am urmărit aici evidențierea direcției pe care a luat-o dezvoltarea artei în această perioadă de timp, bisericile, și catalogarea categoriilor sociale, foarte diverse, din care proveneau ctitorii care le-au construit. Trebuie să înțelegem arta și pictura de pe pereții bisericilor din secolul al XVIII-lea pentru a înțelege apoi icoanele pictate atunci.

În prima parte a celui de-al doilea capitol am urmărit transformările care au avut loc în arta Europei și a Țărilor Române. Mai multe domenii, inclusiv arta, au cunoscut schimbări însemnate. În Europa ne aflăm în plin avânt al stilului rococo, apoi odată cu revoluția franceză pictorii adoptă stilul neoclasic, iar pictura de șevalet nu mai șoca demult pe nimeni. Și în Țările Române au avut loc transformări, deși nu așa de rapide ca în vestul Europei. Teritoriul Țărilor Române era marcat încă de operele creștinismului bizantin iar arta de aici trece într-o perioadă care se caracterizează prin lipsa de unitate. Transilvania se afla sub dominație austriacă și era mai influențată de arta vestică, iar Moldova se afla sub influența manierismului provocat de frumoasele realizări ale secolului trecut. În Țara Românească domnia nu a mai fost cea care dădea cele mai multe comenzi de construcții bisericesti, cum se întâmplase în perioada brâncovenească ceea ce dovedește încă odată schimbările care aveau loc în societatea românească. Pe parcursul secolului al XVIII-lea au existat foarte mulți ctitori din toate păturile societății fie ei clerici sau mireni, care doreau să sublinieze importanța rolului pe care îl aveau în societate, anunțând noi orizonturi, modernitatea. Cultura a devenit mai accesibilă prin editarea de cărți în limba română dar și prin frumoasele desene de pe pereții bisericilor, care povesteau fragmentele importante din Biblie pentru cei neștiutori de carte sau străini de limba românească.

Stilul arhitectural din Țara Românească a beneficiat de o trecere lină din secolul al XVII-lea în secolul al XVIII-lea. În majoritatea cazurilor bisericile au fost mai simple, alcătuite din naos, pronaos și altar în plan semicircular, dar în funcție de donațiile și dorințele ctitorilor au existat și biserici mai mari, somptuase, cu mai multe turla și minuțios decorate în special în zonele cu o importanță mai mare. Deosebite în această perioadă sunt picturile exterioare cu care au fost împodobite bisericile din această zonă, la început cu o întindere mai mică apoi pe întreaga suprafață. Ele înfățișau filozofi, sibile sau proroci însemnând într-o anumită măsură speranța într-o lume mai bună și deschiderea spre cunoaștere. Alături de biserici și de iconografia specifică a

fost analizată pe scurt și arhitectura laică cu locuințele construite în acele vremuri. O parte din acest capitol a fost rezervată zugravilor acestui secol unde se observă mai multe probleme interesante. Aflăm despre prima școală de zugrăvie din Vâlcea sau despre împărțirea zugravilor în bresle. Numărul pictorilor a sporit iar ei au devenit mai conștienți de importanța lor, au avut lucrări în diverse zone și au devenit mai mobili, și-au semnat lucrările, și-au adunat caiete de modele, s-au inspirat în arta lor tot mai mult din realitate, iar la unii chiar remarcăm talentul de portretist. De multe ori, cu multă imaginație și umor, trecând peste canoanele bisericești, ei au descris cu talent o lume inspirată din fabule sau abundând de personaje reale care ne dezvăluie preocupări de zi cu zi ale oamenilor din secolul al XVIII-lea. O parte a iconarilor respectau vechile rețete, iar o altă parte, care nu avuseseră un contact temeinic cu lumea artistică sau banii necesari realizării unor icoane conform rețetelor din erminii, au făcut mai multe concesii. În urma ambelor grupări au rămas icoane diferite și foarte frumoase.

Cea de a doua parte a capitolului, partea cea mai importantă din punct de vedere cantitativ, este aceea rezervată ctitorilor și a ctitoriilor construite de aceștia. Am enumerat un număr impresionat de biserici sub formă de tabel, 280 dintre care unele nu mai există sau sunt foarte deteriorate, dar multe încă se află în stare bună, fiind mai bine sau mai puțin inspirat renovate de-a lungul vremurilor. Se evidențiază cinci categorii de ctitori. Prima categorie de ctitori este alcătuită din clerici de rang înalt, clerici cu funcții care aveau un cuvânt de spus în treburile bisericești ale zonei, episcopi, arhimandriți, protopopi, egumeni ai marilor mănăstiri sau chiar de către marile mănăstiri. Numele lor se leagă de douăzeci și șase de biserici (Bolnița Episcopiei din Râmnicu Vâlcea, Schitul Colibașu sau bis. Sf. Voievozi din Călimănești), cifră pe măsura așteptărilor pe care le-am putea avea de la ei. Dintre acestea am vorbit despre nouă biserici. Cea de-a doua categorie de ctitori cuprinde clerici, preoți sau monahi care au clădit patruzeci și trei de biserici (bis. Intrarea în biserică din Mrenești Crețeni, bis. Sf. Ioan Botezătorul din Cacova Stoenesti sau bis. Sf. Nicolae din Amărăști). Dintre ele am expus 11 biserici. În cea de-a treia categorie de ctitori intră clerici și mireni mai înstăriți sau mai puțin înstăriți, care își unesc daniile pentru a construi nu mai puțin de șaptezeci și șapte de biserici (bis. Buna Vestire din Valea Răii, bis. Sf. Ioan Botezătorul din Cacova Stoenesti sau bis. Sf. Nicolae din Amărăști). Dintre ele am descris opt biserici. Cea de-a patra categorie de ctitori este alcătuită din mireni înstăriți care aveau de regulă funcții în aparatul de stat dar și puterea financiară de a ridica biserici au construit șaiszeci de biserici (bis. Buna Vestire din Râmnicu Vâlcea, bis. Sf.

Gheorghe din Căzănești sau bis. Buna Vestire din Ionești Govorii). Dintre ele am vorbit despre paisprezece biserici. Cea de-a cincea categorie, dar în nici un caz ultima ținând cont de numărul de locașe construite, este aceea a ctitorilor localnici, mireni, oameni ai locului, care donează împreună pentru a ctitorii șaptezeci și patru de biserici frumoase (cum sunt cele din Fișcălia, Râmești sau Crețeni). Dintre acestea am enumerat treizeci de biserici.

Aceste locașuri frumoase și valoruase pot fi cercetate pe viitor de către specialiști. Se poate crea o întreagă lucrare în care acest subiect să fie abordat, iar peste un anumit timp situația va fi diferită, pentru că unele monumente nu vor mai fi sau altele din contră vor dezvălui informații noi în urma cercetărilor, vor fi restaurate și își vor recupera strălucirea. Este un subiect incitant și mereu proaspăt care merită studiat.

III. Vestigii materiale în Vâlcea secolului al XVIII-lea

În cel de-al treilea capitol am amintit în primul rând despre semnificațiile icoanelor, cum este icoana interpretată din punct de vedere al dogmelor teologice și ce înseamnă ea pentru credincios. Arta creștină este o artă bazată pe Evanghelii, pe sfinți și pe învățăturile creștine. Icoana respectă caracteristicile prototipului fixat de dogme fiind singura creație omenească care nu implică idolatria. Alături de cuvânt icoana a fost un mijloc de revelare a Divinității și de comunicare cu Aceasta, o cale de urmat și un mijloc. Icoana avea un rol multiplu: estetic, înfrumusețând biserica, pedagogic, prezentându-i necunosătorului istoria bisericii, lăuntric, însoțind cultul divin și haric, mijlocind harul lui Dumnezeu. Ulterior am vorbit despre cum sunt reprezentate icoanele, întâi despre tehnicile prin care sunt făcute pentru că pot fi icoane fixe (pe perete) sau portabile și pot fi concepute pe diverse tipuri de material deși tehnica în care au fost pictate icoanele alese este cea a temperei pe lemn care implică un suport de lemn, grund, imaginea pictată în culori de tempera și protejarea cu verni.

O altă parte a fost rezervată canoanelor picturii bisericești deoarece pentru a picta icoane se folosesc anumite atitudini, scheme compoziționale, culori sau perspective. Artistul nu își aducea aportul personal considerându-se doar instrumentul Duhului Sfânt care lucra prin intermediul lui. În icoană forma a fost dematerializată și chipul a fost hieratizat urmărindu-se redarea purității spirituale a personajului. Corpul și-a pierdut aspectul natural spiritualizându-se, ascetizându-se sau ascunzându-se sub diferite feluri de drapaje. Chipului și ochilor i se acorda o atenție deosebită. Trăsăturile sfinților au rămas neschimbate și întotdeauna pline de o lumină

divină. Anumite proporții au fost respectate cu strictețe iar acestea s-au bazat pe o singură unitate de bază, modulul, asigurând echilibrul, simplificând compoziția figurilor și favorizând armonizarea între mai multe opere. În privința perspectivei icoana a recurs la alte legi folosindu-se de perspectiva inversată, perspectiva liniară, axonometrică sau perceptivă. Oameni, animale și clădiri erau diferite de realitate. Fiecare culoare avea semnificația ei care s-a păstrat. În legătură cu mediul artistic religios de pe teritoriul românesc am menționat cum a luat ființă acest curent în arta noastră începând cu secolul al XVI-lea, apoi evoluția sa în timpul lui Matei Basarab și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Cronologic a urmat perioada de domnie a lui Constantin Brâncoveanu și desprinderea, după ce Constantin Brâncoveanu formase școala domnească care a pictat la Hurezi, a atelierelor din Vâlcea de unde Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea are mai multe lucrări.

Din colecția de artă veche românească a Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea au fost alese 95 de lucrări dintre care 66 de piese din secolul al XVIII-lea și 29 piese din secolul al XIX-lea. Pentru studiul lor a fost nevoie de:

- Aflarea pe cât posibil a provenienței icoanelor, aceasta implicând și cercetarea pe teren, cu acordul persoanelor responsabile de acele biserici.
- Descrierea amănunțită a fiecărei icoane (fotografierea, măsurarea, descrierea suprafeței pictate, a suportului și a stării de conservare).

De asemenea pentru un studiu obiectiv este nevoie de o echipă interdisciplinară în care istoricul de artă să beneficieze de îngăduința de a studia obiectivele din partea celor responsabili cu ele și de expertiza unui conservator, restaurator și a investigatorilor. Aceștia pot aduce la lumină lucruri care schimbă datele descriptive ale icoanei și care nu sunt observabile cu ochiul liber.

Icoanele au fost grupate în tabele pe ateliere, pe teme iconografice și pe autori. Piese alese cuprind 42 de teme diferite reprezentând uși împărătești, icoane împărătești, icoane prăznicare sau făcând parte din ciclul apostolilor dar și câteva lucrări mai deosebite cum ar fi un *Pomelnic zugrăvit* sau *Evanghelistul Ioan*, fragment sculptat din ansamblul Răstignirea de pe coronamentul iconostasului. Dacă ne referim la ateliere s-a observat că din mediul atelierului din Pietrari, muzeul vâlcean deține un număr de 30 de lucrări diferite (icoane împărătești sau prăznicare etc.), incluzând o pereche de uși împărătești frumoase, registrul apostolilor aproape complet de la una din bisericile din Pietrari (nouă piese), dar și o parte din registrul apostolilor

care au aparținut bisericii de la Cârstănești Oteșani (șapte piese) alături de alte icoane înfățișând apostoli. Din atelierul de la Costești provin șaisprezece lucrări toate speciale dintre care au fost semnate șase lucrări pictate de trei zugravi. În colecția muzeului există și o icoană, un *Dodecaortion* provenind din atelierul de la Teiuș. Dintre pictori remarcăm în colecția Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea un reprezentat al atelierului din Costești, Tudor Zugrav, de la care s-au păstrat patru lucrări. Tot din atelierul de la Costești, s-au păstrat două icoane de la Dimitrie Zugrav. Cei doi au lucrat împreună la biserica din Mierlești Bărbătești. Câte o lucrare s-a păstrat de la Nicolae Zugrav, Pantelimon Zugrav și Gheorghe Zugrav. În total numărăm cinci pictori care au realizat nouă lucrări. Toate aceste probleme au fost lămurite prin descrierea amănunțită a fiecărei piese în parte în capitolul care cuprinde cea mai mare parte din lucrare.

Există mai multe icoane din această perioadă pe teritoriul județului Vâlcea aflate în colecții biericești (Hurezi, Cozia), în bisericile pentru care au fost pictate, în colecții particulare, în muzee și, nu în ultimul rând, în cadrul expoziției de bază a Muzeului de Artă al României în care am remarcat mai multe icoane din secolul al XVIII-lea aparținând zonei Vâlcea aflate în grija cercetătorilor instituției. Totuși, lucrările din colecția Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea ne dezvăluie convingător atmosfera artei Țării Românești cu particularitățile sale, cu lucrări ce duc mai departe școala epocii brâncovenești, cu lucrări influențate de arta populară sau de diverse zone artistice și cu lucrări semnate de artiștii vremii. Prin studiul acestor icoane se pot observa tendințele generale din arta vremii, se pot face afirmații plauzibile și se pot confirma relatările cercetătorilor în domeniu. Cercetarea lor aduce un sentiment plăcut și satisfacție profesională.

Dacă ne referim la scopul principal urmărit, acesta este îmbogățirea cunoștințelor asupra temei de cercetare alese. Tema își propune să surprindă mentalitățile, realizările și atmosfera epocii. Nu avem pretenția de a epuiza acest subiect vast, asupra lui putându-se scrie multe pagini, însă dorim să relevăm anumite aspecte care să ajute pe cei interesați în studiile lor. Până în prezent au fost cercetate bisericile din această perioadă, ele fiind descrise și pisaniile lor transcrise și traduse. În teza noastră au fost completate numeroase date și au fost publicate icoane care nu au intrat în circuitul științific până în acest moment. Icoanele pictate în această perioadă respectă în același timp în mare (fiecare zonă are și ceva specific) recomandările din erminiile bizantine (venite pe filieră grecescă), ele încadrându-se în marea familie a stilului bizantin.

Realizările artistice cu totul deosebite din zona vâlcii, care au avut un puternic impact asupra evoluției artei din Țara Românească și Transilvania în secolul al XVIII-lea, au trezit și vor trezi interesul specialiștilor și publicului larg din țară și străinătate.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

Biserici construite pe teritoriul județului Vâlcea în secolul al XVIII-lea:

- biserici construite de clerici de rang înalt
- biserici construite de clerici
- biserici construite de clerici și mireni
- biserici construite de mireni înstăriți
- biserici construite de localnici

Colecția de artă veche românească a Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea: 95 de icoane pictate în perioada postbrâncovenească.

Izvoare edite

Anania Valeriu, *Cerurile Oltului*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Episcopiei Râmnicului și Argeșului, 1990.

Angelescu Nicolae, *Istoria Episcopiei Râmnicului-Noului Severin*, epoca a II-a (1706-1824), partea I, ms. aflat în colecția Muzeului Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea.

Alexianu Alexandru, *Acest ev mediu românesc*, București, Ed. Meridiane, 1973.

Barber John R., *Istoria Europei Moderne*, trad. Daniela Truția, București, Ed. Lider, 1993.

Barbu Daniel, *Bizanț contra Bizanț, Explorări în cultura politică românească.*, București, Ed. Nemira, 2001.

Bazin Germaine, *Clasic, baroc, rococo*, trad. Constanța Tănăsescu, București, Ed. Meridiane, 1970.

Bălan Constantin (coord.), *Inscripții medievale și din epoca modernă a României, Județul istoric Argeș, (Sec XIV-1848)*, București, Ed. Academiei Române, 1994.

Bălan Constantin (coord.), *Inscripții medievale și din epoca modernă a României, Județul istoric Vâlcea, (Sec XIV-1848)*, București, Ed. Academiei Române, 2005.

Berstein Serge, Milza Pierre, *Istoria Europei*, vol. 3, Iași, Institutul European, 1998.

Bianu Ioan și Hodoș Nerva, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, vol. I, București, Stabilimentul Grafic J.J.V. Socec, 1903.

Brătulescu Victor, *Zugravul Constantinos*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, an XII, nr. 10-12, 1961, p. 688-698.

Bulat T.G., *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei. Secolul XVI, XVII și XVIII*, Râmnicu Vâlcea, 1925.

Carpentier Jean, Lebrun François, *Istoria Europei*, trad. A. Skultéty și S. Skultéty, București, Ed. Humanitas, 1977.

Cavarnos Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, trad. Anca Popescu, București, Ed. Sophia, 2005.

Cândea Virgil, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1979.

Pr. Cârstea Constantin, Căpătaru Doru, *Monografia ecleziastică a Râmnicului*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Sf. Antim Ivireanu, 2012.

Cennini Cennino, *Tratat de pictură*, București, Ed. Meridiane, 1977.

Ciachir Nicolae, *Istoria Relațiilor internaționale de la pacea westfalică (1648) până în contemporaneitate (1947)*, București, Ed. Oscar Print, 1998.

Ciachir Nicolae, *Istoria universală modernă*, Vol. I, București, Ed. Oscar Print, 1998.

Cilieni, I. Popescu, *Biserici, Târguri și Sate din județul Vâlcea*, Craiova, Ed. Ramuri, 1941.

Crețeanu Radu, *Bisericile de lemn din județul Vâlcea*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, 1-3, 1981.

Crețeanu Radu, *Zugravi din Județul Vâlcea*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor, Monumente istorice și de artă*, anul XLIX, nr. 2, 1980, p.88-96.

Crețeanu Radu, *Mănăstirea dintr-un lemn*, București, Ed. Meridiane, 1966.

Crețeanu Radu, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos reprezentat în „Pomul Vieții”-studiu iconografic*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, an XXXII, nr. 7, 1980, p. 600-605.

Cristache-Panaît Ioana, *Bisericile de lemn din centrul Piemontului Getic: județele Olt, Vâlcea, Argeș*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei, seria Artă Plastică*, tom 42, 1995, p. 29-63.

I.P.S. Cristea Gherasim, *Istoricul Mănăstirii Hurezu*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Comphys, 2003.

Diculescu VI., *Viața cotidiană a Țării Românești în documente (1800-1848)*, Cluj, Ed. Dacia, 1970.

Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, trad. Smaranda Bratu Stati și Șerban Stati, București, Ed. Meridiane, 1979.

Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, București, Ed. Sophia, 2000.

Dinu Eugen, *Biserici care râd, biserici care plâng, în Vâlcea*, colecția ziarului *Indiscret*, anul VI, nr. 323, 21-27 decembrie 2011, p. 13.

Drăghiceanu Virgil N., *Monumentele Olteniei, Raportul al II-lea*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Vălenii de Munte, anul XXVI, fasc. 76, Așezământul tipografic Datina Românească, aprilie-iunie 1933, p. 49-87.

Drăghiceanu Virgil, *Comunicări. Biserica din Genuneni Vâlcea*, în *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, XXII (1929), p. 138.

Drăguț Vasile, *Arta Românească*, București, Ed. Vremea, 2000.

Drăguț Vasile, Florea Vasile, Grigorescu Dan, Mihalache Marin, *Pictura românească în imagini*, ediția a II-a, București, Ed. Meridiane, 1976.

Drăguț Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976.

Dumitrescu Ion, Crețeanu Radu, *Trei conace boierești din prima jumătate a veacului al XVIII-lea aflate în județul Ilfov*, în *Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă*, nr. 4, 1973, p. 3-26.

Duțu Alexandru, *Sinteză și originalitate în cultura română*, București, Ed. Enciclopedică, 1972.

Duțu Alexandru, *Umaniști români și cultura europeană*, București, Ed. Minerva, 1974.

Duțu Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, Ed. Meridiane, 1986.

Efremov Alexandru, *Portrete de donatori în pictura de icoane din Țara Românească*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, an XL, nr. 1, 1971, p. 41-49.

Efremov Alexandru, *Primul peisaj de concepție occidentală în pictura de icoane din Țara Românească*, în *Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă*, an XLIII, nr.1, 1974, p. 69-74.

Efremov Alexandru, *Icoane românești*, București, Ed. Meridiane, 2002.

Eliade Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a II-a, București, Ed. Humanitas, 1995.

- Enciclopedia Județului Vâlcea*, vol. I, Râmnicu Vâlcea, Ed. Fortuna, 2010.
- Ene Laurențiu, Ene Ioana, *Provincialism și provincializare în pictura românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii Vâlcene*, Râmnicu Vâlcea, V, 1982, p. 113-118.
- Ene Ioana, *Icoane brâncovenești și postbrâncovenești din județul Vâlcea (1680-1730)* *Studiu și catalog*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Offsetcolor, 2011.
- Ene Ioana, *Structuri artistice tradiționale în epoca episcopului Grigorie Socoteanu (1749-1764)*, în *Oltenia. Studii și comunicări*, Craiova, 2001, p.43-46.
- Ene Ioana, *Nume de zugrăvi vâlceni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea identificate în colecția de artă veche românească a Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” din Râmnicu Vâlcea și date despre activitatea lor*, în *Buridava*, Râmnicu Vâlcea, IX, Ed. Offsetcolor, 2011, p. 332-340.
- Evdochimov Paul, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, București, Ed. Meridiane, 1983.
- Gherghina Titi Mihail, *Imagini citadine cu parfum de epocă din Râmnicu Vâlcei sec XIX-XX*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Adrianso, 2003.
- Giurescu C., *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol.II (1726-1732), București, 1944.
- Ghika-Budești Nicolae, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, IV. Noul stil românesc din veacul al XVIII-lea*, în *Buletinul comisiei monumentelor istorice*, Vălenii de Munte, fascicula 87-90, an XXIX, Tip. Datina Românească, 1936, p.1-179.
- Golfin Marin Nicolau, *Istoria Artei*, vol. II, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1968.
- Pr. Grigore Constantin, *Râmnicu Vâlcei, loc de amintire și recreiere*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Primăriei Orașului Râmnicu Vâlcea, 1944.
- Faure Élie, *Istoria Artei, Arta Modernă*, vol. IV-V, trad. Irina Mavrodin, București, Ed. Meridiane, 1970.
- Florea Vasile, *Istoria artei Românești*, București-Chișinău, Ed. Litera Internațional, 2007.
- Iancovescu Ioana, *Această desfătăță, frumoasă și iscusită tindă. Pictura pronaosului bisericii mari a mănăstirii Hurezi, o interpretare*, în *Studii și cercetări de istoria artelor, seria artă plastică*, tom 44, 1997, p. 33-51.
- Iorga Nicolae, *Byzance apres Byzance*, A.I.E.S.E.E., f.trad., București, f. Ed., 1971.
- Iorga Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, București, Ed. Enciclopedică, 1972.
- Iorga Nicolae, *Evoluția ideii de libertate*, București, Ed. Meridiane, 1987.

Iosifaru Mariana, *Cercetări arheologice preventive la biserica "Buna Vestire", fostul schit Climent, sat Pietrarii de Jos, comuna Pietrari, judetul Valcea, în Buridava, Studii și materiale*, Râmnicu Vâlcea, VI, Ed. Almarom, 2008, p.73-85.

Istoria artelor plastice în România, vol.II, București, Ed. Meridiane, 1970.

Istoria României, vol.III, București, Ed. Academiei Republicii Populare România, 1964.

Istoria Românilor, vol.VI, București, Ed. Enciclopedică, 2002.

Jelavich Barbara, *Istoria Balcanilor, Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, vol. I, Iași, Institutul European, 2000.

Lazarev Viktor, *Istoria picturii bizantine*, vol. I-III, București, Ed. Meridiane, 1980.

Lecca Octav-George, *Famiile Boierești Române*, București, Fundația culturală Libra, Ed. Muzeul Literaturii Române, (f.a.).

Le Goff Jacques, *Pentru un alt ev mediu, Valori umaniste în cultura și civilizația Evului Mediu*, București, Ed. Meridiane, 1983.

Lemny Ștefan, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990.

Lossky Vladimir, *Teologia mistică a bisericii de răsărit*, trad.Vasile Răducă, București, Ed. Anastasia, 1990.

Loverance Rowena, *Imperiul Bizantin*, Oradea, Ed. Aquila, 2008.

Mărculeț Vasile (coord.), *Evul Mediu Românesc: Dicționar bibliografic*, București, Ed. Meronia, 2010.

Mihalcu Mihail, *Valori medievale românești*, București, Ed. Sport Turism, 1984.

Mihalcu Mihail, *Fața nevăzută a formei și culorii*, București, Ed. Tehnică, 1996.

Mirea Diana, *Un registru al apostolilor aproape complet aflat în colecția de artă veche românească a Muzeului județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, în Buridava, studii și materiale*, Râmnicu Vâlcea, X, Ed. Offsetcolor, 2012, p. 268-274 .

Mirea Diana, în *Buridava, studii și materiale*, 2014 – în curs de publicare articolul: *Icoane postbrâncovenești care înfățișează câte doi sfinți din colecția de artă veche românească a Muzeului județean “Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea*

Moiescu Cristian, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. I, București, Ed. Meridiane, 2002.

Nicolescu Corina, *Icoane vechi românești*, București, Ed. Meridiane, 1973.

Nicolescu Corina, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Ed. Meridiane, 1979.

Ologu Nicolae Bănică, *Veacul de Aur al Râmnicului*, București, Ed. Oscar Print, 2000.

Oprescu Carmen, *Arta feudală pe teritoriile românești. Scurtă istorie ilustrată*, București, Ed. Ars Docendi, 2007.

Oprinescu Alexandru, *Elemente laice în pictura veche românească din Banat*, în *Banatica*, Reșița, VII, 1983, p.409-415.

Opriș Ioan, *Monumentele istorice din România (1850-1950)*, București, Ed. Vremea, 2001.

Paleolog Andrei, *Pictura exterioară din Țara Românească (secolele XVIII-XIX)*, București, Ed. Meridiane, 1984.

Panaiteșcu P.P., *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, Ed. Enciclopedică, 1994.

Papacostea Șerban, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, Ed. Enciclopedică, 1998.

Papu Edgar, *Barocul ca tip de existență*, București, Ed. Minerva, 1977.

Păcurariu Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.

Pănoiu Andrei, *Pictura votivă din nordul Olteniei (secolul XIX)*, București, Ed. Meridiane, 1968.

Părăușanu Corneliu, *Scurtă monografie a comunei Grădiștea*, Craiova, Ed. Autograf, 2008.

Pippidi Andrei, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București, Ed. Corint, 2001.

Pippidi Andrei, *Identitate națională și culturală. Câteva probleme de metodă în legătură cu locul românilor în istorie*, în *Revista istorică*, nr. 2, 1985.

Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1984.

Popa Corina, Iancovescu Ioana, Negrău Elisabeta, Bedros Vlad, *Repertoriu picturii murale brâncovenești: jud. Vâlcea, vol. I-II.*, București, Ed. Unarte, 2008.

Porumb Marius, *Un veac de pictură românească în Transilvania, secolul XVIII*, Ed. Meridiane, 2003.

Porumb Marius, *Ștefan Zugravul de la Ocnele Mari*, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj Napoca, XIV, 1977, p. 401-404.

Rămureanu Ioan, *Istoria bisericească universală*, București, Ed. Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.

Rezachevici Constantin, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, București, Ed. Enciclopedică, 2001.

Sacerdoțeanu Aurelian, *Inscripții și însemnări din Costești-Vâlcea*, în *Buletinul comisiunii Monumentelor Istorice*, an XXVIII, fasc. 85, 1935, p. 97-109.

Sacerdoțeanu Aurelian, *Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, an XVI, nr. 9-10, 1964, p. 708-727.

Sendler Egon, *Icoana imaginea nevăzutului: elemente de teologie, estetică și tehnică*, București, Ed. Sophia, 2005.

Stănculescu Marcu, *Solemnitatea de la Urșani*, colecția ziarului *Îndrumarea Vâlcii*, Râmnicu Vâlcea, anul VIII, Nr. 27, 24 mai 1934.

Stoicescu Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească*, vol. I-II, Craiova, Ed. Mitropolia Olteniei, 1970.

Ștefănescu I.D., *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, Ed. Meridiane, 1973.

Tamaș Corneliu, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu, *Comori arhivistice vâlcene. Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea (1467-1800)*, vol. II, București, 1985.

Tamaș Corneliu, Dumitrașcu Gheorghe, *Râmnicul Medieval*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Comphys, 1995.

Tamaș Corneliu, *Istoria Municipiului Râmnicu Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Comphys, 2006.

Tatai-Baltă Cornel, Farcaș Ioan, *Iconostasul Catedralei greco-catolice „Sfânta Treime” din Blaj (sec.XVIII)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2011.

Tatai-Baltă Cornel, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Ed. Eventus, 1995.

Teodorescu Barbu, *Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare române*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, an XII, nr. 9-12, 1960, p. 627-645.

Theodorescu Răzvan, *Episcopi și ctitori în Vâlcea secolului al XVIII-lea*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Patrimoniul, 2009.

Theodorescu Răzvan, *Civilizația românilor între medieval și modern*, vol I-II, București, Ed. Meridiane, 1987.

Theodorescu Răzvan, *Câțiva "oameni noi", ctitori medievali*, în *Itinerarii medievale*, București, Ed. Meridiane, 1979.

Theodorescu Răzvan, *Istorie și profetie în arta Țării Românești în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de istoria artelor, seria artă plastică*, tom 38, 1991, p.37-46 .

Țureanu Ion, *Istoria Românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)*, Braila, Ed. Istros, 2007.

Udrea Florentina, Mihai Daniela, Hortopan Dumitru, Stroe Adriana, *Patrimoniul cultural creștin din Oltenia secolele XVII-XVIII. Ghid de bune practici destinat personalului monahal*, București, Institutul național al patrimoniului, Tipărit: Intersigma SRL, 2012.

Uspensky Leonid, *Teologia Icoanei*, București, trad. Teodor Baconschy, Ed. Anastasia, 1994.

Uspensky Leonid, Lossky Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. Anca Popescu, București, Ed. Sophia, 2003.

Vătășianu Virgil, *Studii de artă veche românească și universală*, București, Ed. Meridiane, 1987.

Vârtosu Ion, *Biserici și cruci de piatră din județul Râmnicu Vâlcei. Inscricții*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, an XXIV, fasc.77, 1933, p. 133-138.

Viața bisericescă în Oltenia, în *Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Craiova, Tipografia Sf. Mitropoliei a Olteniei, Râmnicului și Severinului, 1914.

Vovelle Michel, *Omul luminilor*, Iași, Ed. Polirom, 2000.

Webografie

http://www.biblioteca.civale.ro/biblioteca_detalii.asp?b=32, decembrie, 2011

<http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/parohia-capu-dealului-123219.html>, octombrie 2011

<http://dictionary.sensagent.com/biserica+de+lemn+din+ur%C5%9Fi,+v%C3%A2lcea/ro-ro/>,
decembrie 2011

http://inoe.inoe.ro/ianus/Mrenesti%207-8.htm#_ftn18, octombrie 2011

http://www.biserici.org/index.php?menu=BIVL&code=1464&criteria=&quick=&order=OVER_TOWN, decembrie 2011

<http://www.revistaclipa.com/3052/2010/02/vitralii/timbru-valcean/ctitoria-taranilor-de-la-ursani>,
noiembrie 2011

http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_Intrarea_%C3%AEn_biseric%C4%83_a_Maicii_Domnului_din_Mierle%C8%99ti, noiembrie 2011

http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Coste%C8%99ti_Gru%C8%99etu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_B%C4%83rb%C4%83te%C8%99ti-Poeni,
decembrie, 2010

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ote%C8%99ani,_V%C3%A2lcea, inclusiv foto, noiembrie 2011

